

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

น้ำเป็นทรัพยากรอันมีค่าและเป็นปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญที่สุดสำหรับการดำรงชีวิตของมนุษย์ และสิ่งมีชีวิตอื่นๆ ในช่วงสามทศวรรษที่ผ่านมาการเพิ่มขึ้นของประชากรโลก การพัฒนา เศรษฐกิจและการขยายตัวของกิจกรรมต่างๆของมนุษย์ได้ก่อให้เกิดความต้องการใช้น้ำเพิ่มขึ้น อย่างมหาศาล สิ่งเหล่านี้ได้นำไปสู่ปัญหาในด้านอุปทานของน้ำให้เพียงพอต่อความต้องการใช้ และปัญหาความเสื่อมโทรมของคุณภาพน้ำ ดังจะเห็นได้ว่าสมัชชาใหญ่ขององค์การ สหประชาชาติได้เคยกำหนดให้การคุ้มครองทรัพยากรน้ำเป็นหนึ่งในปัญหาหลัก 8 ประการของ ปัญหาสิ่งแวดล้อมโลกที่ถือว่าเป็นความรับผิดชอบร่วมกัน โดยที่หากเราคำนึงถึงข้อเท็จจริงที่ว่า ประชากรโลกมีแนวโน้มที่จะเพิ่มขึ้น โดยคาดว่า การเพิ่มขึ้นส่วนใหญ่จะเกิดขึ้นในกลุ่มประเทศ กำลังพัฒนา ปัญหาความขาดแคลนน้ำจะยิ่งเพิ่มความวิกฤตมากขึ้น เว้นแต่จะมีมาตรการหรือกติกา ที่เหมาะสมมาบริหารจัดการน้ำให้เพียงพอต่อความต้องการ ในอนาคตปัญหาการจัดการน้ำให้มี ประสิทธิภาพจึงเป็นปัญหาที่ทวีความสำคัญขึ้นเรื่อยๆ ในประเทศต่างๆทั่วโลก (กอบกุล ราชะนาคร, 2543) ความขาดแคลนและเสื่อมโทรมของน้ำดังที่ได้กล่าวถึงเป็นเสมือนหนึ่ง สัญญาณเตือนภัยสำหรับทุกชีวิตบนโลกใบนี้ และหนทางที่จะอยู่รอด คือต้องร่วมมือร่วมใจกัน รักษาแหล่งน้ำ และใช้อย่างรู้คุณค่ามากขึ้น

การบริหารจัดการน้ำในต่างประเทศหลายๆประเทศไม่ว่าจะเป็นประเทศอินเดีย ซิลี และ สหรัฐอเมริกา ต่างมีแนวทางในการบริหารจัดการน้ำในทิศทางเดียวกัน กล่าวคือ มีการนำหลัก เศรษฐศาสตร์มาใช้ในการบริหารจัดการน้ำมากขึ้น(กอบกุล ราชะนาคร, 2543) โดยที่ใน การบริหารจัดการน้ำในต่างประเทศชี้ให้เห็นว่า มีความแตกต่างและขัดแย้งทางด้านแนวคิดใน การจัดการระหว่างกระบวนทัศน์เชิงการตลาด ซึ่งจะเน้นการแข่งขันและการมองประโยชน์ของน้ำ ในแง่ตัวเงินเป็นหลัก และกระบวนทัศน์ในเชิงนิเวศ มองว่าน้ำที่ไหลผ่านไม่ใช่ น้ำเสียเปล่า หากได้ หล่อเลี้ยงระบบนิเวศให้อุดมสมบูรณ์ การใช้น้ำไม่ว่าจากแหล่งใดจะส่งผลต่อปริมาณน้ำโดยรวม ดังนั้นในการใช้น้ำร่วมกันต้องเคารพสิทธิของชุมชน และเน้นความร่วมมือในการจัดการให้เกิด ประโยชน์ต่อการเกษตร ชุมชน และระบบนิเวศทั้งระบบอย่างเกื้อกูล ดังกรณีตัวอย่างที่ประเทศ อินเดียซึ่ง นันทนา ศิวะ (2546) ได้กล่าวถึง การจัดการน้ำโดยรัฐมีลักษณะเป็นการแย่งอำนาจ การจัดการน้ำจากท้องถิ่นมาเป็นการจัดการน้ำแบบรวมศูนย์ มักจะได้รับการผลักดันจากแหล่งทุน

ที่เป็นองค์กระระหว่างประเทศ เช่น ธนาคารโลก ทั้งที่ถูกต่อต้านอย่างหนักจากประชาชนในประเทศ มีการส่งเสริมให้บริษัทเอกชนเข้ามาควบคุม จัดส่งและขายน้ำ โดยไม่สนใจชุมชน และเมื่อน้ำกลายเป็นสินค้าโดยกฎระเบียบการค้าเสรี โดยมี General Agreement of Tariffs and Trade (GATT) และ World Trade Organization (WTO) เป็นพื้นฐานสำคัญของแนวการค้าเสรี ก่อให้เกิดกลุ่มผู้เสียประโยชน์จากการจัดการน้ำจำนวนมาก มีผู้คนถูกไล่ที่ นำไปสู่ปัญหาความยากจน แรงงานอพยพ การสูญเสียวิถีชีวิตดั้งเดิมของคนท้องถิ่น และมีการใช้ความรุนแรงกับผู้ต่อต้าน โดยเฉพาะผู้ประท้วงถูกทำร้ายจนเสียชีวิต

ในกรณีประเทศไทยนับตั้งแต่มีการพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในช่วงต้นทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา พบว่าความเสื่อมโทรม การลดลงของความหลากหลายของทรัพยากรและระบบนิเวศแหล่งน้ำ ได้ส่งผลให้เกิดปัญหาความขัดแย้งจากการใช้ทรัพยากรที่ความรุนแรงเพิ่มมากขึ้น นอกจากนี้ภาครัฐยังต้องการใช้ทรัพยากรธรรมชาติด้วยหลักวิชาที่ได้รับอิทธิพลมาจากตะวันตกในลักษณะที่ว่า สามารถใช้ทรัพยากรให้มีประโยชน์มากที่สุด ภาครัฐจึงเข้าไปดูแลทรัพยากรธรรมชาติทุกชนิด ในขณะที่ผลักดันให้ชุมชนออกจากการดูแลและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่พวกเขาดูแลและใช้ประโยชน์อย่างยาวนานมาก่อน

อย่างไรก็ตามผลจากแผนนโยบายการพัฒนาดังกล่าวทำให้พื้นที่อีสานได้เริ่มขยายพื้นที่ในการปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น ปอ มันสำปะหลัง ข้าวโพด และอ้อย ป่าไม้ซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำถูกทำลายอย่างกว้างขวาง ส่งผลกระทบถึงดิน น้ำ ก็เสื่อมโทรม และในปัจจุบันยิ่งทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะในด้านความหลากหลายของทรัพยากร และระบบนิเวศดิน น้ำ ป่า ที่ชาวบ้านได้เรียนรู้ และสั่งสมพัฒนาเป็นองค์ความรู้ในการเข้าถึงและใช้ประโยชน์ในทำมาหากินอย่างพอเพียงมายาวนาน ถูกทำลายไปพร้อมกับ สภาพความเสื่อมโทรมและการลดลงของความหลากหลายดังกล่าว อีกทั้งยังส่งผลให้เกิดความแห้งแล้ง น้ำท่วม ในช่วงฤดูน้ำหลากมาอย่างต่อเนื่อง เมื่อถึงยุคสมัยปัจจุบันวิกฤติปัญหายิ่งเพิ่มพูน และต้นตอของปัญหาที่พบก็ยังคงเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับนโยบายและแนวทางการพัฒนาของภาครัฐที่กำหนดจากเบื้องบน โดยเฉพาะในด้านการพัฒนาด้านแหล่งน้ำที่เน้นการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดใหญ่ แม้ว่าปัญหาความรุนแรงจะมีมากขึ้นเรื่อยๆ ภาครัฐพยายามหาทางออกในการแก้ไขปัญหาโดยการศึกษา และเสนอทางออกมากขึ้น เช่น การออกกฎหมายน้ำแห่งชาติ กฎหมายชลประทานแห่งชาติ การแต่งตั้งคณะกรรมการและอนุกรรมการลุ่มน้ำแห่งชาติ การแปรรูปกิจการประปา โครงการน้ำแก่งเงิน เป็นต้น แต่แนวทางดังกล่าวก็ยังคงเป็นข้อวิพากษ์วิจารณ์และตั้งคำถามต่อคนทั่วไปว่า จะเอื้อประโยชน์ต่อการผลิตเพื่อส่งออก หรือเกษตรกรรายใหญ่มากกว่า ในขณะที่เกษตรกรรายย่อยหรือคนยากจนจะเสียเปรียบและเข้าถึงทรัพยากรน้ำได้ยากยิ่งขึ้น (สดีโส สร้างโสกร, 2548) ปราบฎการณ์ดังกล่าว

สะท้อนให้เห็นชัดเจนว่าวิถีคิดและมุมมองของผู้มีอำนาจในระดับนโยบายและระดับผู้ปฏิบัติการในพื้นที่ยังขาดการทำความเข้าใจถึงความหลากหลายทั้งระบบทรัพยากรต่างๆ และความหลากหลายทางวัฒนธรรมของชาวบ้านอย่างแท้จริง ฐานคิดและวิธีการจัดการน้ำระหว่างภาครัฐกับชาวบ้านมีความแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง

ดังตัวอย่างหนึ่งที่ทำให้ทราบชัดเจนถึงผลกระทบจากโครงการพัฒนาด้านแหล่งน้ำของรัฐ ซึ่งพัชรินทร์ ลาภานันท์ และคณะ (2544) ได้ศึกษาผลกระทบจากโครงการสร้างเขื่อนปากมูลส่วนหนึ่งพบว่า การสร้างเขื่อนปากมูลส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศของกลุ่มน้ำและยังผลให้ชุมชนต้องปรับตัวในหลายด้านก่อให้เกิด “การแยกข้าว” ของคนในชุมชน สภาพการณ์ดังกล่าวยังความพินาศให้กับทรัพยากรธรรมชาติ สภาพแวดล้อม สังคม วัฒนธรรมท้องถิ่นและชีวิตผู้คนในท้องถิ่นล่มสลายถูกทำลายไปจนถึงระดับครอบครัว ภาครัฐใช้วิธีการและกลไกในการโฆษณาชวนเชื่อในระบบทุนนิยมเสรี จนสามารถปลุกปั่นให้ผู้คนที่อยู่ร่วมกันอย่างราบรื่นมาแต่โบราณเกิดความเป็นปัจเจก และแบ่งแยกที่แสวงหาความสุขและผลประโยชน์ส่วนตัวมากขึ้น (ศรีศักดิ์ วัลลิโกดม, 2546) การจัดการทรัพยากรโดยชุมชนที่อยู่บนพื้นฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่นถูกลดความสำคัญลง (เอกวิทย์ ณ ถลาง, 2544) สภาพการณ์ดังกล่าวส่งผลให้เกิดปรากฏการณ์ที่เรียกว่า “การแย่งชิงทรัพยากร” ระหว่างภาครัฐกับชาวบ้าน และชาวบ้านกับชาวบ้านชัดเจนมากยิ่งขึ้น

ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา สาธารณชนเริ่มหันมาให้ความสนใจและเล็งเห็นความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นเพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ หากความสนใจนั้นมักยึดติดอยู่กับความรู้เชิงเทคนิคมากกว่าความสนใจภูมิปัญญาในส่วนที่เกี่ยวข้องกับระบบการจัดการทรัพยากร ภูมิปัญญาท้องถิ่นก็ย่อมมีการปรับตัวเป็นไปตามยุคสมัยในปัจจุบัน ภูมิปัญญาท้องถิ่นกำลังสูญเสียความหมายดั้งเดิม และเริ่มสูญหายไปอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะภูมิปัญญาในด้านการจัดการทรัพยากร โดยเฉพาะอย่างยิ่งทรัพยากรดิน น้ำ ป่า จำต้องพิจารณาอย่างเป็นองค์รวม ครอบคลุมถึงเงื่อนไขและการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ต่างๆ ระหว่างชุมชนกับทรัพยากร และชุมชนกับสังคมภายนอกอย่างรอบด้านและเป็นพลวัต (ยศ สันตสมบัติ, 2542) องค์ความรู้ที่แสดงให้เห็นถึงวิถีคิดของชาวบ้าน และเป็นทั้งภูมิปัญญาในแง่การผลิตใหม่ที่แสดงให้เห็นถึงวิธีการ เทคนิค สอดแทรกไปในเรื่องราวต่างๆ รวมทั้งยังแสดงให้เห็นว่าภูมิปัญญายังมีสถานะเป็นชุดวาทกรรมที่สร้างขึ้นเพื่อทวนกระแสการพัฒนาบางประการที่สำคัญ ในปัจจุบันจึงพบว่าภูมิปัญญาชาวบ้านได้ถูกผนวกให้เป็นภารกิจหนึ่งของรัฐ และกลายเป็นกระแสหลักของรัฐ ในอันที่จะขยายเรื่องราวต่างๆ ของภูมิปัญญาไปในโครงสร้างของภาครัฐ เรื่องราวต่างๆ จึงถูกนำไปปรับใช้อำนาจรัฐ ซึ่งเห็นได้ชัดเจนว่าในปัจจุบันกระบวนการของรัฐที่ทำให้รูปโฉมของภูมิปัญญาชาวบ้านที่คนทั่วไปรู้จักกลับกลายเป็นตัวสนับสนุนแนวทางที่เน้นการเพิ่มพูนเรื่องมูลค่าทางเศรษฐกิจ มากกว่าคุณค่า

ที่มีอยู่ในตัวดั้งเดิมนั้นก็คือ มิติทางคุณธรรม จริยธรรม ความอ่อนน้อมถ่อมตนในการอยู่ร่วมกัน
 ทั้งคนกับคน คนกับทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติ ดังนั้นเราจึงพบว่าภูมิปัญญาไม่ใช่
 ใดๆ ก็เอาไปใช้ได้ ทั้งนี้หากไปอยู่ในมือผู้มีอำนาจ ภูมิปัญญาก็จะแปรเปลี่ยนทั้งคุณค่าและ
 ความหมายไปในที่สุด และภายใต้มุมมองในการจัดการทรัพยากรที่มีความแตกต่างกันอย่าง
 ลึ้นเชิงระหว่างภาครัฐกับชาวบ้าน

ในระดับหมู่บ้านงานวิจัยระดับสนามของนักวิชาการหลายท่าน เป็นข้อยืนยันถึงความมีอยู่จริง
 ของภูมิปัญญาชาวบ้าน และส่วนหนึ่งยังช่วยสะท้อนให้เห็นว่าการจัดการทรัพยากรแบบพื้นบ้านมี
 ความเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและสภาพทางสังคมวัฒนธรรมของชุมชนดังที่ สุริยา
 สมุทคุปดี และคณะ (2536) วิจัยเกี่ยวกับสิทธิอำนาจและระบบการจัดการทรัพยากรพื้นบ้านของ
 ชุมชนชาวนาลุ่มน้ำชีพบว่า ภูมิปัญญาหรือองค์ความรู้พื้นบ้านเกี่ยวกับทรัพยากรประเภทต่างๆ
 เช่น แหล่งน้ำ ที่ดิน ป่าไม้ และองค์ความรู้เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากร เป็นเนื้อหาสำคัญส่วนหนึ่ง
 ของพิธีกรรม และความเชื่อทางศาสนา โดยชุมชนใช้ความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนาเป็นกลไก
 สำคัญในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคม ชุมชนเป็น
 เจ้าของทรัพยากรร่วมกัน ดูแลรักษาร่วมกัน ใช้ประโยชน์และจัดการร่วมกัน ส่วนหนึ่งยังพบว่า
 ชุมชนได้ใช้องค์ความรู้หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นในอันที่จะสามารถทำให้คนอยู่ร่วมกับ
 ทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างเหมาะสม อีกทั้ง สมใจ ศรีหาล้า และวิไลวงศ์ กฤษณะภักดี (2547)
 ศึกษาเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้านในการจัดการแหล่งน้ำ ค้นพบเกี่ยวกับเงื่อนไขที่มีผลทำให้
 ภูมิปัญญาก่อเกิด และคงอยู่ว่า การที่ชาวบ้านมีความรู้ในการจัดการแหล่งน้ำของชุมชนที่มีลักษณะ
 แบบองค์รวม (Holistic) เป็นความรู้ที่เชื่อมโยงกันทุกด้าน

จะเห็นได้ว่าการจัดการโดยภาครัฐและการจัดการโดยชุมชนท้องถิ่นนั้น จึงมีความแตกต่างกัน
 และขัดแย้งกันทั้งในด้านวิถีคิดและภาคปฏิบัติทั้งระบบ โดยที่ภาครัฐเข้ามามีบทบาทใน
 การจัดการทรัพยากรน้ำแบบเบ็ดเสร็จ มองทรัพยากรน้ำเป็นสินค้า ขาดการเอาใจใส่ดูแลบน
 พื้นฐานความเข้าใจวิถีชีวิตและวัฒนธรรมด้านต่างๆที่เป็นจริงของชุมชน ซึ่งฐานความคิดใน
 การจัดการทรัพยากรน้ำที่แฝงอยู่กับภาครัฐในปัจจุบันจึงเป็นความรู้ที่แคบและมีมิติเดียว ไม่
 เพียงพอจะสามารถอธิบายความสลับซับซ้อนของระบบนิเวศ ระบบความสัมพันธ์ทางสังคม และ
 การจัดการบนความหลากหลายของทรัพยากร และระบบนิเวศแหล่งน้ำได้ จึงไม่น่าแปลกใจว่า
 ทำไมที่ผ่านมาเกิดความล้มเหลว และความขัดแย้งในด้านการจัดการทรัพยากรน้ำมาโดยตลอด
 อีกทั้งยังไม่สามารถสร้างเสริมให้เกิดพัฒนาบนพื้นฐานศักยภาพด้านต่างๆ ที่ชุมชนมีอยู่เป็น
 ทุนเดิมได้จึงเป็นมูลเหตุสำคัญที่ไม่สามารถนำพาให้ชุมชนพึ่งพาตนเองได้อย่างแท้จริง ในขณะที่
 การจัดการทรัพยากรโดยชุมชนท้องถิ่นอิงอยู่กับภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการ ซึ่งองค์ความรู้

ดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับทรัพยากร และ ความสมดุลของระบบนิเวศ และบนฐานของการจัดการดังกล่าวอาศัยองค์ความรู้และ ประสบการณ์ที่สั่งสม เกิดการถ่ายทอดจากคนรุ่นเก่ามาจนถึงคนรุ่นปัจจุบัน มีการปรับ ต่อสู้ ต่อรองกับความเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอกในบริบทของเวลาที่แตกต่างกันไป เพื่อให้เกิด ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างสมดุล ซึ่งถือว่าเป็นความสัมพันธ์ทั้งระหว่างคนกับคน และระหว่างคนกับทรัพยากรธรรมชาติที่ต่างได้พึ่งพากันและกัน สิ่งเหล่านี้ถือได้ว่าเป็น “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” ที่พัฒนามาจากการใช้ชีวิตภายใต้ระบบนิเวศหนึ่งๆ ซึ่งมีอยู่ในท้องถิ่น และ วัฒนธรรมเฉพาะถิ่น เฉพาะที่เป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่าการจัดการ โดยชุมชนหรือชาวบ้านนั้นจะ สามารถเสริมสร้างฐานพลังที่สำคัญในอันที่จะช่วยให้เกิดการพึ่งพาตนเองได้ในระยะยาว

ดังนั้นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชนจะเกิดอย่างยั่งยืนได้นั้น จะต้องมีความสอดคล้องกับภูมินิเวศวัฒนธรรมของแต่ละชุมชน ซึ่งมีการตั้งสมอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้บน ความหลากหลายซับซ้อนดังกล่าว การสรุปชุดประสบการณ์เพื่อเสนอข้อมูลทั้งในระดับพื้นที่และ ระดับท้องถิ่นต่อสังคมและขยายผลไปถึงระดับชาติที่จะส่งผลต่อการปฏิรูปนโยบายและกฎหมาย ที่จะทำให้เกิดการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ให้สิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรมีผล เชื่อมโยงในการพัฒนาที่เกิดขึ้นทั้งในระดับโลกและระดับท้องถิ่นได้ (โครงการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนภาคอีสาน, 2546) การกำหนดแนวทางพัฒนา และการแก้ไขปัญหา ในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำที่อยู่บนพื้นฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเป็นเรื่องสำคัญมาก แนวทางที่ภาครัฐควรให้ความสำคัญและนำมาเป็นพื้นฐานในการวางแนวทางในการจัดการ ทรัพยากรน้ำในทุกระดับ ซึ่งในยุคปัจจุบันเป็นยุคที่การเปลี่ยนแปลงมีความสลับซับซ้อนและ เป็นไปอย่างรวดเร็ว ในขณะที่ภูมิปัญญาหรือองค์ความรู้ท้องถิ่นนับวันก็สูญหายและสูญเสีย ความหมายดั้งเดิม การทำความเข้าใจภูมิปัญญาชาวบ้านหรือองค์ความรู้ท้องถิ่นในส่วนที่เกี่ยวข้อง กับระบบการจัดการทรัพยากรแหล่งน้ำ เพื่อจะได้ทราบว่าองค์ความรู้หรือภูมิปัญญาดังกล่าว มีการก่อเกิด ดำรงอยู่ และมีการผลิตซ้ำได้อย่างไร เงื่อนไขอะไรบ้างที่มีผลต่อการก่อเกิด ดำรงอยู่ และการผลิตซ้ำภูมิปัญญาดังกล่าว

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยสนใจศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านในการจัดการทรัพยากรแหล่งน้ำขนาดเล็ก (ฝาย) บ้านวังสาวบ เนื่องจากการจัดการทรัพยากรแหล่งน้ำขนาดเล็กของชาวบ้าน แสดงให้ เห็นถึงความเชื่อมโยงสัมพันธ์ในหลากหลายมิติของระบบการจัดการน้ำ โดยมีกลุ่มองค์กรในการ จัดการน้ำที่ผ่านการเรียนรู้ และมีพัฒนาการที่เชื่อมโยงทางประวัติศาสตร์อย่างต่อเนื่องยาวนาน ซึ่งในปัจจุบันปฏิสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับภายนอกทำให้ชาวบ้านเผชิญกับกระแสการพัฒนาที่ เน้นระบบตลาด ทู่น และการเข้ามามีบทบาทของภาครัฐ และเอกชน ชุมชนไม่ได้ปฏิเสธกระแส

หรือระบบดังกล่าวอย่างสิ้นเชิง แต่มีการปรับตัว มีการเลือกที่จะรับทั้งในส่วนของคุณรู้ ทุนที่จะสามารถต่อยอดในการพัฒนารูปแบบการจัดการน้ำให้มีความเหมาะสมกับยุคสมัย และเงื่อนไขความเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ อีกทั้งยังช่วยต่อยอดซึ่งสิทธิและอำนาจอันพึงมีในการจัดการทรัพยากร รวมทั้งยังยืนยันยืนยันความเป็นตัวตนในการจัดการทรัพยากรในวิถีของชุมชน มีการปรับตัว ต่อสู้ ต่อรองจากผลของนโยบายทั้งโดยตรงและโดยอ้อมที่มาพร้อมกับวิถีความเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง อาจกล่าวได้ว่าเป็นรูปธรรมของการจัดการภายใต้ความเปลี่ยนแปลงที่ไม่หยุดนิ่ง รวมทั้งยังแสดงให้เห็นว่าการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรแหล่งน้ำขนาดเล็กที่เป็นวิถีพลังของภูมิปัญญาชาวบ้านในการผสมผสานองค์ความรู้การต่อยอดองค์ความรู้ระหว่างเก่ากับใหม่ รวมทั้งแสดงให้เห็นถึงความมีอยู่ของวิถีคิด ความมีตัวตนของผู้ที่สืบสานเรื่องราว ทั้งคนรุ่นลูก รุ่นหลานที่สืบสาน สัมผัสในสาระและบทบาทที่แตกต่างกันออกไปในการจัดการทรัพยากรพื้นบ้าน รวมทั้งมีการผลิตซ้ำองค์ความรู้ในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรน้ำบนฐานของวัฒนธรรมและวิถีชีวิตดั้งเดิมมาจนถึงปัจจุบัน ปรัชญาการดังกล่าวทำให้ผู้วิจัยต้องการทราบว่า ชุดขององค์ความรู้ หรือภูมิปัญญาชาวบ้านในการจัดการทรัพยากรแหล่งน้ำขนาดเล็กมีอยู่จริง และมีลักษณะที่เป็นพลวัต มีการปรับตัวต่อสู้ ต่อรองกับการเปลี่ยนแปลงทั้งจากภายใน และภายนอกที่แสดงให้เห็นถึงวิถีพลังของชุมชนในด้านต่างๆอย่างไร ส่งผลต่อชุมชนและระบบนิเวศอย่างไร รวมทั้งมีเงื่อนไขอะไรที่ทำให้องค์ความรู้หรือภูมิปัญญาสามารถก่อเกิดดำรงอยู่ และมีการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น

2. วัตถุประสงค์

2.1 เพื่อศึกษาภูมิปัญญา หรือองค์ความรู้ของชุมชนท้องถิ่นเกี่ยวกับระบบการจัดการทรัพยากรแหล่งน้ำขนาดเล็ก การจัดการน้ำในรูปแบบฝาย

2.2 เพื่อวิเคราะห์เงื่อนไขที่ส่งผลต่อการก่อเกิด การดำรงอยู่ และการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดภูมิปัญญาชาวบ้านในการจัดการทรัพยากรแหล่งน้ำขนาดเล็ก

3. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

3.1 องค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรแหล่งน้ำขนาดเล็ก ทั้งในการอนุรักษ์ฟื้นฟู การประยุกต์ และการสร้างใหม่ของชุมชน

3.2 ทราบถึงเงื่อนไขที่ส่งผลทำให้ภูมิปัญญาชาวบ้าน ดำรงอยู่ การผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรแหล่งน้ำขนาดเล็ก การจัดการน้ำในรูปแบบฝายได้อย่างเหมาะสมกับยุคสมัย

3.3 แนวทางในการฟื้นฟู ส่งเสริม และพัฒนาภูมิปัญญาให้สามารถเป็นทางเลือกหนึ่งในการจัดการทรัพยากรแหล่งน้ำขนาดเล็ก

4. ขอบเขตของการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรแหล่งน้ำขนาดเล็กกรณีการจัดการน้ำในรูปแบบฝายของชาวบ้าน โดยมุ่งศึกษาองค์ความรู้ของชุมชนท้องถิ่นเกี่ยวกับระบบการจัดการทรัพยากรแหล่งน้ำขนาดเล็ก การจัดการน้ำในรูปแบบฝาย วิเคราะห์ถึงเงื่อนไขที่ส่งผลต่อการก่อเกิด การดำรงอยู่ และการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดภูมิปัญญาชาวบ้านในการจัดการน้ำดังกล่าว รวมทั้งเสนอแนะแนวทางในการฟื้นฟู ส่งเสริม และพัฒนาภูมิปัญญาให้สามารถเป็นทางเลือกหนึ่งในการจัดการทรัพยากรแหล่งน้ำขนาดเล็ก โดยเลือกหมู่บ้านวังสวาบ ตำบลวังสวาบ อำเภอภูผาม่าน จังหวัดขอนแก่น เป็นกรณีศึกษา

5. นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

1) ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง องค์ความรู้ของชาวบ้านที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรแหล่งน้ำขนาดเล็กอันประกอบด้วย ความคิด ความเชื่อ ปฏิสัมพันธ์ทางสังคม หรือระบบคิดเชิงปฏิบัติของชาวบ้านในการให้คุณค่า ความหมายต่อสิ่งต่างๆ ผ่านการเรียนรู้ สังคมพัฒนาจากฐานประสบการณ์การใช้ชีวิตโดยคนในท้องถิ่น เพื่อใช้ในการดำรงชีวิตภายใต้สภาพแวดล้อมที่อยู่รอบตัวอย่างเป็นองค์รวม มีลักษณะเฉพาะที่ เฉพาะถิ่น และอยู่บนพื้นฐานของความถูกต้องทางศีลธรรมจรรยา ความรู้ที่ปรากฏต้องอาศัยเวลาในการทำความเข้าใจ เพื่อให้เกิดความตระหนักรู้ มีการสืบทอดความรู้จากรุ่นสู่รุ่นผ่านภาคปฏิบัติจริงในการใช้ชีวิตในด้านต่างๆ ร่วมกัน พิธีกรรม สุภาษิตคำสอน และตำนาน ขณะเดียวกันองค์ความรู้ต่างๆ ก็มีการปรับตัว สร้างเสริมอย่างไม่หยุดนิ่ง

2) การจัดการทรัพยากรแหล่งน้ำขนาดเล็ก หมายถึง การที่คนในชุมชนรวมกลุ่มกันในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรแหล่งน้ำขนาดเล็ก ซึ่งหมายถึง การจัดการน้ำรูปแบบฝายเพื่อกักเก็บน้ำเพื่อใช้ร่วมกัน โดยที่การจัดการนั้นมีลักษณะของการบูรณาการทั้งการจัดการด้านพื้นที่หรือทางกายภาพ ได้แก่ การเลือกพื้นที่ก่อสร้างฝาย การเลือกวัสดุ วิธีการก่อสร้างฝาย วิธีการนำน้ำมาใช้ประโยชน์ และการจัดการทางสังคมวัฒนธรรม ประกอบด้วย ลักษณะการจัดการของชาวบ้านภายใต้โครงสร้างกลุ่มที่ไม่มีรูปแบบตายตัว มีการพัฒนากฎเกณฑ์ทั้งในการแบ่งปันน้ำ การควบคุม ดูแลรักษา และปรับปรุงพัฒนาทั้งที่เป็นทางการ ไม่ทางการอย่างไม่หยุดนิ่ง เพื่อให้สามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรแหล่งน้ำได้อย่างเหมาะสม ภายใต้เงื่อนไขในแต่ละช่วงเวลา